

«ТРУДЫ КИЕВСКОЙ ДУХОВНОЙ АКАДЕМИИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

Для успішного реформування системи освіти в Україні украї необхідним є вивчення історичного досвіду організації навчально-виховного процесу у різних типах навчальних закладів. Окремі аспекти такого досвіду уже знаходили відображення в т. ч. і на сторінках друкованих органів. Систематизація таких публікацій, вдумливе прочитання та осмислення уможливить краще розуміння закономірностей та проблем освітнього процесу, а відтак означена тема дослідження набирає актуальності і на сучасному рівні соціокультурного розвитку.

Середню ланку освіти в ХІХ – на початку ХХ ст. становили духовні семінарії, які, попри свою становість, давали старт для здобуття вищої в т.ч. і світської освіти представникам різних суспільних станів. Тому доцільним бачиться вивчення практики організації освітнього процесу і у духовних семінаріях. Тим більш, що семінарія давала можливість, на відміну від деяких інших середніх навчальних закладів, продовжити освіту і вступити чи то в духовну академію, чи то в університет, а у окремих випадках, семінарської освіти було достатньо для того, щоб отримати учительську посаду.

Одним із джерел для вивчення історії семінарської освіти є науковий журнал «Труды Киевской Духовной Академии» (1860-1917 р. р.), на сторінках якого друкувались матеріали про стан Київської духовної семінарії, проекти щодо реформування семінарської освіти та проблеми виховання семінаристів. Узяті в комплексі такі публікації не тільки створюють повне уявлення про навчально-виховний процес, а й

увиразнюють пошуки шляхів його реформування, що викликає інтерес сьогодні.

Тому метою даної наукової розвідки є комплексний аналіз публікацій «Трудов Киевской Духовной Академии» про семінарську освіту. Виходячи з цього, завданнями визначено виявлення та систематизацію проблем та гальмівних чинників освітнього процесу.

Історія духовних семінарій уже привертала увагу дослідників. Адже у ХІХ ст. ці навчальні заклади були не лише духовними, а й загальноосвітніми. Для дітей переважної більшості духовенства та інших малозабезпечених станів вони були єдиним місцем, де можна було здобути середню освіту, а потім зробити вибір: поступати на церковну чи цивільну службу, в духовну академію чи у вищий світський навчальний заклад. А тому духовні семінарії залишили глибокий слід в історії народної освіти як у релігійному, так і в загальноосвітньому, культурному і моральному плані. З другої половини 1980-х років у роботах з історії Православної церкви відводилось місце і духовній освіті. У працях Б.Т. Литвака [1], С.В. Римського [2] розглядались питання спроби проведення церковної реформи за правління Олександра ІІ, яка включала в себе і реформу духовних навчальних закладів. А виключно духовним семінаріям у пореформеній Росії присвячені дослідження О.В. Сушка. У кандидатській дисертації [3] та монографії [4] він з'ясував організаційні принципи діяльності духовних семінарій у 1861-1884 роках, аналізував динаміку чисельності та становий склад вихованців духовних семінарій, характеризував професорсько-викладацький склад цих навчальних закладів. Але охопивши усі духовні семінарії Російської імперії зазначеного періоду, дослідник увиразнював загальні тенденції тодішнього стану семінарської освіти, а відтак детально не вдавався в особливості навчально-виховного процесу, і тим більше, не аналізував науковий журнал Київської академії.

Програма журналу «Труды Киевской Духовной Академии» передбачала публікацію російського перекладу з латинської мови творів святих отців давньої західної церкви у першому розділі та наукові статті з проблематики навчальних дисциплін духовно - навчальних закладів у другому розділі видання. Перші чотири книжки журналу, що побачили світ у 1860 році, більше нагадували науковий збірник, що не відповідало планам засновника. Та вже з 1861 року журнал стали видавати щомісячно за дещо зміненою програмою. Окрім творів святих отців, текстів проповідей та промов, на його сторінках вміщались матеріали з історії церкви, критичні та бібліографічні огляди нової духовної літератури, іноді твори світської літератури про віру та життя християнське. Чимало публікацій було присвячено питанням духовної освіти. Цілком закономірно, що найбільше уваги приділялось Київській духовній академії, але і Київська семінарія не була обділена увагою.

З 1861 до 1906 року в журналі було майже два десятки публікацій про семінарську освіту. Їх темами були питання про реформування духовних семінарій, навчання семінаристів письмово викладати свої думки, значення класичних мов в системі освіти, про особливості кафедри гомілетики, про фінансове становище семінарій, про перспективи семінарської освіти, про виховання в семінарії тощо. Хронологія публікацій матеріалів свідчить, що найбільшим інтерес до семінарської освіти був у 1860-х роках. Адже з 18 публікацій про семінарії, 12 із них вийшли у світ саме в ці роки. У 1870-х роках журнал помістив дві публікації, у 1880-х таких не було, у 1890-х роках світ побачили теж дві публікації, а на початку ХХ ст. дві публікації про семінарську освіту датовані 1906 роком. Не маючи можливості здійснити детальний текстовий аналіз цих публікацій, все ж змістовно окреслимо основні проблеми, що піднімалися в них.

У червневому [5] та грудневому числах «Трудов Киевской Духовной Академии» були опубліковані дві статті професора Київської духовної академії Василя Певніцького про семінарську освіту, які піднімали досить

злюбоденне питання – про переваги і недоліки написання семінаристами творів. Він підкреслював, що духовні навчальні заклади не підлягають звинуваченню в тому, що в них залишено поза увагою розвиток авторських здібностей. Адже упродовж шестирічного семінарського курсу написання творів є чи не найголовнішим завданням духовної освіти: за письмовими працями ціняться здібності, успіхи і розвиток учнів, а уміння гарно, розумно і швидко писати чи складати твори виставляється в освіті майже на перший план. І тому семінаристи пишуть і пишуть: спочатку «периоды, описания и крии или маленькие рассуждения, потом философские статейки, наконец богословские трактаты и проповеди. За этими авторскими экзерцициями у многих не остается времени и охоты для чтения книг, для порядочного ознакомления даже с главными из тех предметов, изучение которых входит в их обязанности»[6]. Здавалося б, що при такій увазі до навчання написання творів можна сподіватися на великі результати. Але письменників між священників, випускників семінарій, – наголошуєдалі В. Певніцький, – зовсім не багато. До того ж, літературні критики відмічають особливий стиль письма випускників семінарій, який не подобається освіченим колам. Характерними рисами цього стилю є «игра в общие места, мертвая охластика, отсутствие живого литературного языка и вообще искусственный состав сочинения»[7]. Причиною цього названо те, що в учителівсловесності в семінаріяхнемауваги до природнього ходу розвитку думки, указанного природою, і нема довіри до природної логіки. Саме тому вони озброюють вихованців важкою штучною формалістикою, яка нібито має допомогти думці. До того ж, самі предмети, над якими примушують роздумувати семінаристів, відносяться до сфери абстрактних уявлень, які для молодого розуму, що ще не знайомий з життєвим досвідом, є страшнішим пустої безодні.

Щоб ліквідувати такі недоліки В. Певніцький рекомендує ввести в семінарії, окрім охолостичної риторики, викладання історії літератури і

займати семінаристів читанням зразкових літературних творів. Таке читання сприятиме розширенню інтелектуального горизонту семінарста і збагачуватиме його думку матеріалами, що дуже важливо для авторської діяльності. Та саме головне, в чому бачилось для авторства значення і користь такого читання – це непомітне для самого учня засвоєння складу думки і її вираження відомими майстрами слова.

Більш узагальнено погляди В. Певніцького на духовну освіту знайшли відображення у статті «Жизнь и школа», яка була опублікована у «Трудах Киевской Духовной Академии» за 1962 рік [8]. Автор розвиває думку про те, що школа, породжена потребами життя, з часом, за розвитком своїх сил, чисто забуває свій кровний зв'язок з життям, не хоче знати його потреб і законів, перетворює себе в особливе окреме царство, і оточує його особливими китайськими стінами, прагнучи жити тільки для себе. Розрив між школою і життям почався в середні віки, коли вчені займалися вирішенням схоластичних питань, викладаючи їх не простою загальнодоступною мовою, а «высокоученым, хитросплетенным языком». Те ж саме зустрічається, – стверджує автор, – і в сучасних духовних школах. А так як духовна наука прийшла з заходу у своїй цілком сформованій схоластичній формі, з усіма її атрибутами, з натягнутою казуїстикою, з мертвою латиною, з важкою, убивчою симогістикою, то довго духовні школи були схожими на штучні оранжереї, у яких говорили і думали про багато що, але не завжди уміли думати про життя та його потреби. Викорінення старих порядків все ж не було остаточним і у школі частково зберігалася штучна атмосфера.

Відірваність духовної школи від реального життя В. Певніцький ілюструє таким прикладом: дуже часто священник говорить про маловір'я там, де багато суєвір'я, він прикликає громи небесної правди на тих, хто більш за все потребує співчуття та любові. Він хоче блистити тонкостями своєї штучної діалектики там, де слухають його прості діти природи; він бореться проти поглядів лютеран і католиків у той час, коли його паства не

має про них найменшого уявлення; він прекрасно говорить про віру і добродієність, але народ холодно і не співчутливо вислуховує його слова. І це не через байдужість народу. Народ з жадібністю готовий слухати живу задушевну мову, прямо до нього звернуту, а замість цього він чує книжну премудрість про чесноти і вади, яких для народу зовсім не існує. Вважаючи таку ситуацію не нормальною, автор радить представникам духовної науки і літератури, особливо пастирям церкви бути уважними до сучасності, чуйно прислуховуватись до її голосу. На підтвердження своїх думок В. Певніцький наводить багато прикладів з історії старозаповітної і новозаповітної, які показують, що і сам І. Христос, і апостоли, і отці церкви при передачі слухачам високих божественних істин завжди співвідносили їх з потребами і уявленням народу.

Серед богословських наук семінарського курсу здавна була гомілетика. В Київській академії її викладали такі видатні особистості як Я. Амфітеатров і прот. Н. Фаворов. Спадкоємцем останнього по кафедрі гомілетики був Василій Певніцький. Саме він, коли висловлювались різні погляди на реформування академій і семінарій, а проти гомілетики в суспільстві і в пресі звучала різка критика, в травневій книжці за 1863 рік опублікував статтю «В каком виде может и должна быт поставлена кафедра гомилетики?» [9]. Він наводив аргументи критиків, які говорили, що в гомілетичі нема науки, нема позитивного, реального змісту. Її предмет це скучні проповідницькі форми, що не складає окрему науку, а швидше нагадує собою риторику старих часів схоластицизму. Були і її захисники. Внаслідок такого невизначеного становища гомілетики одні повністю заперечували її самостійність і, вважаючи недостатнім її власне завдання, з'єднували її з пастирським богослов'ям, чи літоргікою і канонікою, чи патрологією. Інші не бачили в ній нічого окремого від загальної риторики.

Відповідаючи на поставлене заголовком статті питання, В. Певніцький з одного боку вважав неспроможною колишню формальну

гомілету, а з іншого – називав невдалими проекти з'єднання гомілету з іншими науками. Зі свого боку, він пропонував замінити кафедру гомілету кафедрою духовної словесності. І тоді, – наголошував автор, – наука про церковну чи духовну словесність не буде сухою теорією проповідницької справи; нехай вона дивиться на свій предмет як на велику суспільну силу, що вносить немалу долю впливу в загальну лабораторію народного життя, як на вираження рухів, які хвилюють релігійно-моральну атмосферу історичного світу. Тоді наука про духовну словесність буде мати багатозмістовий предмет та науковий інтерес. При новій постановці гомілету буде мати зовсім інший вигляд: замість мертвих правил – живі зразки; замість теорії – історія; замість формального скелету проповіді – жива душа, яка поєднує в собі багатство усіх духовно-літературних сил. Саме це визначалось єдиним шляхом врятування від докорів науку про церковну словесність.

Одним з актуальних питань в період обговорення проектів реформування семінарської освіти було матеріальне становище як навчального закладу, так і викладачів семінарії. У 1863 і 1864 роках ці питання висвітлювались і на сторінках «Трудов Киевской Духовной Академии». Х. Орда представив у цифрах розрахунок річних потреб для сімейного викладача семінарії [10], а В. Певніцький описав скрутне матеріальне становище викладачів, що негативно відображалось і на становищі семінарії [11].

Х. Орда у своїй статті навів такі розрахунки: учитель семінарії в 1863 році отримував 343 руб. 20к. в рік, а деякі отримували і того менше – 257 руб. 40к., тобто по 21 руб. 45 к. в місяць. А прожитковий мінімум для сім'ї учителя автор обчислив у 759 руб. 51 $\frac{3}{4}$ копійки, тобто дефіцит становив 416 руб. 31 $\frac{3}{4}$ копійки. Такі підрахунки не вимагали коментарів і красномовніше будь-яких міркувань свідчили про злиденне становище учителя семінарії.

Важке матеріальне становище викладачів негативно відображалося і на самих навчальних закладах, – підкреслював у своїй статті В. Певніцький. Мізерна платня вимушувала викладачів при першій же можливості залишати навчальний заклад і семінарська служба ставала тимчасовим пристановищем людини, яка шукала вищеоплачуваної посади. Випускники духовної академії з великою неохотою і невдоволенням займали місця семінарських наставників, а в той самий час підшукували собі іншу службу. Багато хто надав перевагу приватній службі, або посаді священика, а якщо хто і залишався при семінарії, то брали на себе численні обов'язки і у себе вдома, мали додаткові підробітки. Вдаючись до сумних роздумів з приводу майбутнього семінарії, автор підходить до думки про необхідність якнайшвидшого реформування духовної освіти.

Питання про злиденне становище наставників семінарії, та й загалом духовно-навчальних закладів, про негайну необхідність забезпечення їх коштами, про можливі джерела фінансування розглядалися В. Певніцьким у ще одній статті: «Необходимое объяснение (в защиту духовенства и духовно-учебных заведений)»[12].

Окрім скрутного матеріального становища духовні навчальні заклади мали, ще одну біду – це звинувачення їх у відсталості, рутині, закостенілості тощо. Та попри це, були нападки значно глибші, які підкопувались під внутрішній уклад семінарської освіти. Знаходились люди, які звинувачували духовну семінарію в розповсюдженні матеріалістичних та нігілістичних поглядів. З приводу цього В.Певніцький опублікував у «Трудах...» статтю «Тяжелое нарекание. В защиту духовно-учебных заведений против обвинений периодической печати»[13]. Автор висловлює здивування з приводу таких звинувачень, показує їх алогічність і непослідовність. Їх підґрунтям було те, що родоначальники таких поглядів – Чернишевський, Добролюбов та ін. – навчалися в духовних семінаріях. Та В. Певніцький аргументовано показує, що причинного

зв'язку між нігілізмом Чернишевського та ін. і семінарським вихованням немає.

Про необхідність перетворень в духовних навчальних закладах загалом, та в семінаріях особливо, йшлося в замітках професора Київської академії Євфимія Крижанівського з приводу роботи бувшого в той час Комітету для поліпшення побуту парафіяльного духовенства[14]. Так як поліпшення духовенства передбачалось здійснити не тільки в плані поліпшення його матеріального становища, а головним чином з боку підвищення його освітнього рівня та виховання, то природно, що ці два питання – матеріальне забезпечення та освітньо-виховний рівень – розглядалися автором у тісному зв'язку.

В час появи публікації Є. Крижанівського в суспільстві існували два погляди на поліпшення якості освіти в духовних навчальних закладах. Одні, – за твердженням автора публікації, – виходили з потреби зв'язати в самій освіті суспільство та духовенство і взагалі покласти край кастовості духовенства. Інші ж міцно трималися одного круга духовного. Перші бажали, щоб так звані загальноосвітні науки, необхідні для богослов'я і для пастиря церкви, як врешті і предмети елементарного навчання взяло на себе суспільство, а в семінарії вивчалися б тільки богословські науки. Останні не допускали такого поділу і вимагали залишити в семінарії традиційний уклад і набір навчальних предметів в духовних закладах. Перший варіант, який вимагав залишити в семінарії тільки богословський клас, а усі інші класи об'єднати з гімназіями, супроводжувався такими аргументами: з відміною кастовості духовенства, зумовленої його освітою, знищується однобічність богословської освіти і встановлюється тісний зв'язок духовного стану з іншими суспільними станами. Тоді, за проектом автора, в богословське училище вступатимуть (із загальноосвітніх закладів чи гімназій) люди з відповідним запасом знань, і таким чином до богослов'я приєднається життя дійсне, а не уявне, тоще і сухе. А відтак, богословіє покине відірваність, діалектику, і божественні істини будуть

для нього в явищах природи та людського життя. Пастир церкви, який розуміє явища і умови життя в усіх його проявах, не буде далеким і чужим суспільству, а відтак вільно поширюватиме свій релігійний вплив на нього. Так зруйнується головна основа кастовості духовенства, станові та адміністративні закріплення втратять свою опору.

По-друге, виховання в духовних училищах і семінаріях в той час визнавалось незадовільним. Вихованці ніби-то мляво і неохоче беруться за розвиток у своєму житті початків релігійних і пастирських, обмежувались майже виключно формальним підпорядкуванням семінарським правилам; в парафії вони не зливаються із загально сільською мораллю, або мучать себе і парафіян сухим релігійним формалізмом, тобто у тому і іншому випадках, не виражаючи чи у собі і не проводячи в інших духу і сили релігії. Це явище невідворотне при існуючому влаштуванні семінарії, коли юнак з самих перших класів, ще не здатний розуміти високої ідеї богословської, уже повинен підкоритися правилам цієї ідеї. Внаслідок цього у нього розвивається механічне і формальне відношення до релігійних предметів. Але для блага церкви, для потужного морального впливу духовенства на народ, потрібно розвивати у вихованців семінарії не формалізм, а вільні прагнення і помисли, щоб дух релігії діяв не фатально, а розумно і вільно. Усього цього не можна досягти інакше, як досягти досконалої розмежованості початкового - загального виховання від виховання богословського – спеціального.

Автор звертає увагу і на те, що особлива невигода і не доцільність спеціально-богословської освіти виявляється у той час, коли вихованець з якихось причин виключається з семінарії. Тоді виявляється, що він ні до чого серйозно не підготовлений, а тому і змушений буде погоджуватись на перше-ліпше місце: один стає писарем, інший – поштарем, ще інший – причетником, деякі потрапляють в ряди прислуги духовно-навчальних закладів, звідки виходять на широке поле лакейства, а деякі сидять при

батьках і родичах десятки років, не знаходячи у собі ні бажання, ні здатності до будь-якої служби.

Тоді міркування Є. Крижанівського характеризують його як симпатика ідеї злиття семінарії з гімназією. Але редакція «Трудов...» опублікувала його статтю з таким коментарем: «редакция не согласна с мнением автора. Мы не думаем, что именно нынешний характер духовного образования обуславливает кастичность духовенства, которой при том мы не видим в нынешнем положении духовенства. То, что есть невыгодного, неблагоприятного в его сословном положении и характере, зависит конечно в известной степени и от образования, но также и может быть еще более от других причин, с устранением которых должно постепенно устраняться» [15].

У вищеназваних статтях в цілому окреслювались проблеми семінарської освіти, які актуалізували завдання реформування усієї системи духовної освіти. Окрім статей у «Трудах...» було опубліковано і сам проект поліпшення і перетворення духовних училищ і семінарій, який охоплював навчальну, виховну і фінансову сфери їх функціонування. Магістральною лінією проекту було те, щоб створити більш широкий простір припливу світського елемента в духовні семінарії і зробити вільний доступ до них представниками не духовного стану. Це знайшло відображення у «Соображениях о преобразовании епархиальных учебных заведений», опублікованих у березневій книжці «Трудов...» за 1867 рік. Їх автори переконували у доцільності утворення з духовних училищ і семінарій загальноосвітніх училищ і семінарій, шляхом перенесення з останніх усіх загальноосвітніх предметів в училища з семирічним терміном навчання, замість існуючого шестирічного, і залишити в семінарії тільки богословських наук, які б вивчалися три замість шести років. У семінарії упродовж трьох років мали викладатися такі навчальні предмети: основне богословіє, св. писання, церковна історія, історія російської церкви і розколу, догматичне богословіє, викривальне

богословіє, моральне богословіє, літургіка, церковне право, пастирське богословіє, гомілетика, педагогіка, єврейська мова. А упродовж семирічного училищного курсу учні мали вивчати такі предмети: Закон Божий, російська мова з церковнослов'янською та словесність, психологія і логіка, латинська мова, грецька мова, французька або німецька, географія з природознавством, цивільна історія, математика, фізика і космографія, церковний спів.

Опанувавши повним курсом загальної освіти в духовних училищах, бажаючі присвятити своє життя служінню церкві через екзамен могли вступити до духовної семінарії, а інші, за бажанням, могли обіймати церковно - служительські посади, стати учителями народних шкіл чи перших трьох класів духовних училищ. Могли випускники духовних училищ продовжувати навчання і у вищих світських навчальних закладах, могли поступити на цивільну службу на загальних підставах, – тобто отримували широкі можливості для застосування своїх умінь та здібностей.

Окрім випускників духовних училищ, до семінарії на однакових правах могли вступити і учні зі світських навчальних закладів. Як підкреслювалось у опублікованому проекті, перед дверима семінарії, метою якої була підготовка для єпархії достойних пастирів, на однакових умовах опинялися випускники духовних училищ і світських навчальних закладів, які пройшли базовий загальноосвітній курс навчання. У такий спосіб отримання духовного стану мало бути доступним однаково для усіх осіб духовного і не духовного походження. До того ж, вибір духовного звання міг бути більш усвідомленим і вільним.

В опублікованому проекті, окрім детального розподілу духовних училищ по єпархії, обрахування коштів на їх утримання, розкладу уроків в училищах та семінаріях, визначення штату в цих навчальних закладах, привертає увагу міркування про покликання та призначення осіб, що претендують на духовне звання, та про науки семінарського курсу. У

проекті викладено огляд усіх наук семінарських, визначені завдання та мета кожної з них. Він був своєрідною розгорнутою семінарською програмою, яка в цілому створювала загальне уявлення про рівень семінарської освіти.

У публікаціях «Трудов Киевской Духовной Академии» наступних років продовжували підніматися назрілі питання семінарської освіти, серед яких були і проблеми викладання класичних мов у семінарії, і права та переваги службовців духовних навчальних закладів, і історія відкриття Київської духовної семінарії та підсумки першого навчального року в ній, і виховний процес в духовній семінарії. Та рамки однієї статті не дозволяють умістити огляд усіх цих публікацій.

Таким чином, упродовж 1860-х років у журналі «Труды Киевской Духовной Академии» опубліковано більше десяти статей про проблеми семінарської освіти та шляхи їх вирішення. Така увага була зумовлена двома групами чинників: 1) це реальна назріла необхідність поліпшення середньої ланки духовної освіти і 2) хвиля ліберальних реформ 60-х років передбачала і церковну реформу, складовою частиною якої була духовна освіта. Оглянуті публікації журналу, які до того ж були досить розлогіми, є досить інформативним джерелом для вивчення історії Київської духовної семінарії та її системи духовної освіти загалом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Литвак Б. Г. Русское православие в XIX веке / Б. Г. Литвак // Русское православие: веки истории. – М., 1989. – С. 309-379.
2. Римский С. В. Церковная реформа 60-70-х годов XIX в. / С. В. Римский // Отечественная история, – 1995. – № 2. – С. 166-175.
3. Сушко А. В. Духовные семинарии в пореформенной России (1861-1884 г.г.): автореферат диссертации на соискание научной степени канд. истор. наук: спец. 07.00.02 – Отечественная история/ А. В. Сушко. – Санкт-Петербург, 1998. – 28с.

4. Сушко А. В. Духовные семинарии в пореформенной России (1861-1884 г.г.) / А. В. Сушко. – Санкт-Петербург, 2010. – 254с.
5. Певницкий В. К. толкам о семинарском образовании. По поводу статьи Белафина / В. Певницкий // Труды Киевской Духовной Академии (далі – ТКДА). – 1861. – С. 159-199.
6. Певницкий В. Заметка о первоначальном приучении воспитанников к письменному изложению своих мыслей / В. Певницкий // ТКДА. – 1861. – № 12. – С. 420.
7. Там само. – С. 421.
8. Певницкий В. Ф. Жизнь и школа / В. Ф. Певницкий // ТКДА. – 1862. – № 3. – С. 310-352.
9. Певницкий В. В каком виде может и должна бать поставлена кафедра гомилетики / В. Певницкий // ТДКА. – 1863.– № 5. – С. 1-48.
10. Х. Орда. Бюджет содержания учителя семинарии на 1863 год / Х. Орда // ТКДА. – 1863. – № 1.– С. 76-88.
11. Певницкий В. Что может ожидать в будущем наши духовно-учебные заведения / В. Певницкий // ТКДА. – 1864. – № 10. – С. 161-190.
12. Б.а. Необходимое объяснение (в защиту духовенства и духовно-учебных заведений) // ТДКА. – 1865. – № 11. – С. 285-332.
13. Певницкий В. Тяжелое нареkanie. В защиту духовно-учебных заведений против обвинений периодической печати / В. Певницкий // ТКДА. – 1866. – № 8. – С. 461-496.
14. Крыжановский Е. М. Заметка на статью «Киевлянина» 16 марта 1866 г. В защиту духовенства и духовной школы / Е. М. Крыжановский // ТКДА. – 1866. – № 3. – С. 463-476.
15. Там само. – С. 475.
16. Б.а. Соображения о преобразовании епархиальных учебных заведений // ТКДА. – 1867. – № 3. – С. 317-385.

Кукуруза Антоніна «Труды Киевской Духовной Академии» як джерело вивчення історії духовної семінарії.

У статті аналізуються публікації академічного журналу про духовну семінарію та семінарську освіту в цілому. Зібраний та систематизований матеріал дав можливість виділити основні проблеми функціонування семінарії та показати пропоновані академічною корпорацією шляхи реформування перших двох ланок духовної освіти. Серед болючих проблем діяльності семінарії названі відірваність семінарської освіти від життя, перевантаженість семінаристів що зумовлювало апатію та відставання у навчанні, кастовість духовенства, а відтак і цього навчального закладу, необхідність вкладання нового змісту у викладання гомілетики, злиденне матеріальне становище учителів семінарії, що безпосередньо впливало на семінарську освіту загалом, безпідставні звинувачення семінарії за нібито поширення матеріалістичних та нігілістичних поглядів тощо. Реформування семінарії бачились у перенесенні загальноосвітніх предметів у духовні училища, які б давали базовий рівень освіти і випускники яких, як і випускники світських навчальних закладів, свідомо обирали б навчання в семінарії як шлях до духовного звання. Це сприяло б ліквідації кастовості духовенства, як врешті і замкнутості семінарії.

Ключові слова: семінарії, духовенство, «Труды Киевской Духовной Академии», освіта, семінаристи, гомілетика.

Кукуруза Антонина «Труды Киевской Духовной Академии» как источник изучения истории духовной семинарии.

В статье анализируются публикации академического журнала о духовной семинарии и семинарское образование в целом. Собранный и систематизированный материал позволил выделить основные проблемы функционирования семинарии и показать предлагаемые академической корпорацией пути реформирования первых двух звеньев духовного

образования. Среди болезненных проблем деятельности семинарии названы оторванность семинарии от жизни, перегруженность семинаристов что приводило к апатии и отставанию в учебе, кастовость духовенства, а затем и этого учебного заведения, необходимость вложения нового содержания в преподавание гомилетики, нищенское материальное положение учителей семинарии, непосредственно влияло на семинарское образование в целом, безосновательные обвинения семинарии за якобы распространение материалистических и нигилистических взглядов и тому подобное. Реформирование семинарии виделось в переносе общеобразовательных предметов в духовные училища, которые давали базовый уровень образования и выпускники которых, как и выпускники светских учебных заведений, сознательно выбирали бы обучение в семинарии как путь к духовному званию. Это способствовало бы ликвидации кастовости духовенства, как в конце и замкнутости семинарии.

Ключевые слова: семинарии, духовенство, «Труды Киевской Духовной Академии», образование, семинаристы, гомилетика.

Kukuruza A.V. «Proceedings of the Kiev Theological Academy» as a source for the history of the seminary.

This article analyzes the publication in the academic Journal about seminary education and education in general. Collected and systematized the material made it possible to identify the main problems of the seminary and show academic suggested ways to reform the corporation first two parts of spiritual education. Among the burning problems of the seminary called isolation seminary education on life, congestion seminarians that led to apathy and backwardness in education, caste clergy, and thus this institution, the necessity of inserting new content into teaching homiletics, miserable financial situation of teachers seminary, which directly affect the seminary education in general, unfounded accusations seminary for allegedly spreading materialistic and

nihilistic views of others. Reform seminary seen each other in carrying general subjects in religious schools, which would give a basic level of education and are graduates, like graduates of secular schools deliberately chose to study at the seminary as a way to clergy. This would contribute to elimination of caste clergy, and finally as the closure of the seminary.

Keywords: *seminaries, clergy, «Proceedings of the Kiev Theological Academy» education, seminarians, homiletics.*